

IMPACT OF THE ECONOMIC FACTOR ON THE SOCIAL SECURITY SYSTEM

Vladimir Valkov

Department of Public Administration, UNWE – Sofia, Bulgaria, Vladimir.valkov@unwe.bg

Abstract: The economic factor and its strong influence is determined mainly by the funds received from social security contributions in the social security system, by the number of persons employed, by the pension costs and the amount of the maximum social security income, as well as by the average monthly salary. Funds allocated to pensions are a major economic factor that has a major impact on the social security system. The more money is spent on pensions, the greater the negative financial effect on the social security system. The unfavorable demographic trends and the aging of the population in Bulgaria have led to higher pension expenditures. The purpose of the report is to show the great importance of the economic factor as an essential element of the social security system. The funds allocated for pensions in the social security system are essential. As the population ages, pension costs increase, so does the burden on the social security system. The current social security system is based on three pillars - mandatory pension insurance, mandatory supplementary and supplementary voluntary pension insurance. Compulsory pension insurance is in fact a continuation of the previously operating pension system, based on the pay-as-you-go system, with modifications to somehow link people's contributions to the pensions received. The insured pay social security contributions, which are distributed and paid in the form of a pension to the disabled. Compulsory supplementary pension insurance is the second pillar of the system and is based on the so-called funds or capital principle. The contributions of the insured persons are transferred to pension funds, which invest the resources in investment instruments. As it has already become clear, the three-pillar model in Bulgaria is a mix of the cost-covering and capital models. The problems in these models quite naturally have an impact on the chosen three-pillar model in Bulgaria. The main idea behind the cost-covering model is that working young people contribute to the pension system and these contributions are used to pay the pensions of the currently disabled. The model can be considered as a kind of social transfer of resources between generations. Young people work and pay a "social tax", and the disabled receive an income (pension) that provides them with consumption. The results show that more and more funds are needed for the social security system, which are obtained through grants from the national budget.

Keywords: social security system, pensions, financial resources, economic factor

ВЪЗДЕЙСТВИЕ НА ИКОНОМИЧЕСКИЯ ФАКТОР ВЪРХУ СИСТЕМАТА ЗА СОЦИАЛНО ОСИГУРЯВАНЕ

Владимир Вълков

катедра „Публична администрация“, УНСС- гр. София, Vladimir.valkov@unwe.bg

Резюме: Икономическият фактор и неговото силно влияние се определя най-вече от постъпилите средства от осигурителни вноски в социалноосигурителната система, от броя на лицата, заети по трудово правоотношение, от разходите за пенсии и размера на максималния осигурителен доход, както и от средномесечната работна заплата. Финансовите средства, отделяни за пенсии, са основен икономически фактор, който оказва голямо влияние върху системата за социалното осигуряване. Колкото повече средства се отделят за пенсии, толкова по-голям е отрицателният финансов ефект върху социално-осигурителната система. Настъпилите неблагоприятни демографски тенденции и застаряването на населението в България доведоха до повече разходи за пенсии. Целта на доклада е да се покаже голямата значимост на икономическият фактор като съществен елемент от системата на социалното осигуряване. От съществено значение са средствата отделяни за пенсии в системата на социално осигуряване. Със застаряване на населението се увеличават разходите за пенсии, следователно се увеличава се тежестта върху социалноосигурителната система. Сегашната система на социално осигуряване се базира на три стълба - задължително пенсионно осигуряване, задължително допълнително и допълнително доброволно пенсионно осигуряване. Задължителното пенсионно осигуряване всъщност е продължение на опериращата преди това пенсионна система, базирана на разходнопокривния принцип (така наречената pay-as-you-go система), с модификации по някакъв начин да се обвържат вноските на хората с получаваните пенсиите. Осигуряващите се заплащат осигуровки, които се разпределят и изплащат под формата на пенсия на нетрудоспособните. Задължителното допълнително пенсионно осигуряване е вторият стълб на системата и е

базирано на т.нар. фондов или капиталов принцип. Вноските на осигурените лица се превеждат на пенсионни фондове, които инвестират ресурсите в инвестиционни инструменти. Както вече стана ясно, тристълбният модел в България е микс от разходнопокривния и капиталовия модели. Проблемите в тези модели съвсем естествено дават отражение и върху избрания тристълбен модел в България. Основната идея, стояща зад разходнопокривния модел, е че работещите млади правят вноски към пенсионната система и тези вноски се използват за изплащане на пенсията на нетрудоспособните в момента. Моделът може да се приеме като един вид социален трансфер на ресурси между поколенията. Младите работят и плащат “социален данък”, а нетрудоспособните получават доход (пенсия), който им осигурява потребление. Резултатите показват, че все повече средства са необходими за системата на социално осигуряване, които са набавяни , чрез дотации от републикански бюджет.

Ключови думи: социалноосигурителна система, пенсии, финансови средства, икономически фактор

1. УВОД

Според Нено Павлов (1999) социалното осигуряване представлява система за разпределение на парични средства в полза на бенефициентите по повод на настъпили покрити осигурителни рискове. Основната цел на социалното осигуряване е да създава в отделния човек чувството за сигурност, че неговият индивидуален стандарт няма да бъде засегнат (доколкото е възможно) от определени социални или икономически обстоятелства⁽ Христова и Христова., 2008). От съществено значение за ролята на икономическия фактор е създаденият социален модел в обществото. Социалният модел договори между поколенията са незавършени, дългосрочни и предразположени към преговаряне. Това оказва влияние върху поколенията, чрез които се осъществяват тези договорни отношения⁽ Благойчева., 2007). Важен проблем за съвременните общества се явява бедността, придружена от социално разделение (Велева., 2018).

2. ИЗЛОЖЕНИЕ

С съвременните условия на живот пред системата на социално осигуряване съществена роля играе икономическият фактор. Не по-малко значим за социалноосигурителната система е икономическият фактор и неговото силно влияние се определя най-вече от постъпилите средства от осигурителни вноски в социалноосигурителната система, от броя на лицата, заети по трудово правоотношение, от разходите за пенсии и размера на максималния осигурителен доход, както и от средномесечната работна заплата.

Табл. 1. Основни макроикономически показатели за периода 2011 – 2060 г.

Година	БВП (млн. лв.)	Реален ръст на БВП (%)	Инфлация (%)	Средна работна заплата за страната (лв.)
2011	75 265.3	1.7	3.4	707.00
2012	77 702.8	1.2	2.6	739.01
2013	81 485.9	1.9	3.4	775.51
2014	86 244.7	3.1	2.4	814.83
2015	91 793.9	3.7	2.6	859.73
2020	121 409.3	3.2	2.0	1102.54
2030	181 986.2	1.8	2.0	1768.94
2040	250 760.3	1.1	2.0	2748.56
2050	329 259.3	0.7	2.0	3259.05
2060	431 263.4	0.4	2.0	5632.22

Изт.: Актуерски доклад на НСИ за 2018г.

През периода 2011 - 2060 г. ще се наблюдава постоянен растеж на БВП и на размера на средната работна заплата в страната ни като абсолютни стойности. Реалният ръст на БВП за България през периода 2011 - 2015 г. ще нараства, като след това за периода 2015 - 2060 г. ще намалява, като се очакват прогнозни стойности за 2060 г. 0.4% пункта. Инфлацията за периода 2011 - 2015 г. ще варира между 2.4 и 3.4% , като се очаква за периода 2020 - 2060 г. тя да бъде със стойност 2.0%.

Табл. 2. Макроикономически и социалноосигурителни показатели за периода 2015 – 2017 г.

ПОКАЗАТЕЛИ	Отчет 2015 г.	Отчет 2016г.	Отчет за 2017г.
Макроикономически			
БВП, текущи цени, млн. лв.	86 373	89 219	98 631
БВП, реален растеж, процент	3	2.1	3.6
ХИПЦ, средногодишен, процент	-1.1	-0.8	
Равнище на безработица, процент	9.1	8.6	7.2
Заети, 15+, хил. души	3031.9	3042.5	3150.3
- изменение спрямо предходната година, процент	1.7	0.4	1.03
Средна работна заплата, лв.	894	918	
- изменение спрямо предходната година, процент	8.8	2.7	
Социалноосигурителни			
Средногодишен брой осигурени лица, хиляди	2 755.2	2 763.3	
-изменение спрямо предходната година, процент	0.8	0.3	
Среден осигурителен доход, обявяван от НОИ, лв.	726	755	822
- изменение спрямо предходната година, процент	6.3	4.0	9.2
Брой безработни лица с право на обезщетение, хиляди	92.3	91.6	79.2
- изменение спрямо предходната година, процент			
Средногодишен брой пенсионери (вкл. с международни спогодби), хиляди	2177.7	2186.2	2182.0

Изт.: Актуерски доклад на НСИ за 2016 г. и доклад на НАП за 2017г.

От данните в таблицата се вижда, че БВП, който е за 2016 г. Е по-висок от този спрямо това, което е отчетено за 2015 г., а този за 2017 г. ще е с по-високи икономически стойности от тези за 2016 г., т.е. налице ще бъде един постоянен нарастващ темп на БВП за периода от 2015 - 2017г. Броят на заетите лица през периода 2015 - 2017г. ще бележи спад спрямо всяка една от посочените години спрямо предходната, което ще доведе до ръст на безработицата. За периода 2015 - 2017г. средният осигурителен доход ще нараства за всяка една година спрямо предходната, от което следва да постъпят повече средства в системата на социалното осигуряване.

Финансовите средства, отделяни за пенсии, са основен икономически фактори който оказва голямо влияние върху системата за социалното осигуряване. Колкото повече средства се отделят за пенсии, толкова по-голям е отрицателният финансов ефект върху социално-осигурителната система. Настъпилите неблагоприятни демографски тенденции и застаряването на населението в България доведоха до повече разходи за пенсии.

Табл. 3. Основни показатели свързани с пенсиите за периода 2011 – 2060 г.

Г о д и н а	Брой пенсионери с пенсии за трудова дейност – в хиляди					Среден размер на пенсия за трудова Дейност				Разходи за пенсии без трансферите от РБ	
	о б щ о	В % От осигурените	За осигурителен стаж и възрастов-лични	С инва-лидни пенсии - лични	С На-след-ственни пен-сии	Лева	% Нарас-тва не спр-ямо пре-дх. Год ина	% на Осъ-време нява не	Сре-дна Пен-сия в % от сод	лева	% от ББ П
2011	2170.7	78.5	1680.3	366.7	123.7	270.05			45.5	6801.9	9.0
2012	2154.2	77.9	1645.2	379.3	129.6	276.51	2.4		45.0	6961.8	9.0
2013	2144.4	77.4	1614.1	391.5	138.8	297.21	7.5	9.3	46.3	7449.1	9.1
2014	2130.4	76.4	1581.1	400.8	148.5	314.64	5.9	3.4	47.0	7834.6	9.1
2015	2117.6	75.7	1550.0	409.7	158.0	322.81	2.6	2.4	45.7	8203.1	8.9
2020	2072.3	74.6	1444.8	433.6	193.9	368.86	3.0	2.0	40.7	9172.8	7.6
2030	1971.4	75.9	1331.7	450.7	188.9	519.41	3.8	2.0	35.7	12287.4	6.8
2040	1858.7	79.8	1287.7	421.0	149.9	788.03	4.4	2.0	34.9	17576.3	7.0
2050	1857.4	85.7	1373.1	373.9	110.4	1174.13	3.8	2.0	36.0	26170.1	7.9
2060	1843.7	91.4	1413.3	332.4	98.0	1647.50	3.3	2.0	35.6	36449.7	8.5

Изт.: Актюерски доклад на НСИ за 2017 г.

От данните в таблицата е видно, че броят на пенсионерите за периода от 2011 - 2060 г. намалява, но като относителен дял спрямо броя на осигуряващите той нараства, което ще доведе до по-голяма тежест в социалноосигурителната система при сегашния модел. Средният размер на пенсията ще се покачва за всеки изминал период от 2011 - 2060 г. спрямо предходния. Разходите за пенсии без трансферите от Републиканския бюджет ще се увеличават, като се очаква през 2060 г. те да достигнат прогнозни стойности - 36.5 млрд.лв.

Съществуващата пенсионна система в България е резултат от започналата през 1998 г. реформа в българското пенсионно осигуряване. Тази реформата е резултат от постигнатото политическо съгласие по време на правителството на Иван Костов, че реформата в пенсионната система е неизбежна.

Действащият до тогава пенсионен модел бе изграден в условията на централизирана, социалистическа икономика и доведе до натрупване на огромни изкривявания и дефицити. До този момент опитите за реформа бяха безплодни и очевидно зад това се криеха други цели на управляващите. Промени в пенсионната система са правени и преди 1998 г., но те по-скоро имаха характер на решения за проблемите на деня, а не в дългосрочен план. Добър пример за такова решение е да се изкара пенсионната система от държавата като отделна структура, със свой бюджет. Започналата през 1998 г. реформа в България въведе системата за пенсионно осигуряване, предлагана от Световната банка.

Тази системата се базира на три стълба - задължително пенсионно осигуряване, задължително допълнително и допълнително доброволно пенсионно осигуряване. Задължителното пенсионно осигуряване всъщност е продължение на опериращата преди това пенсионна система, базирана на разходнопокривния принцип (така наречената pay-as-you-go система), с модификации по някакъв начин да се обвържат вноските на хората с получаваните пенсии. Осигуряващите се заплащат осигуровки, които се разпределят и изплащат под формата на пенсия на нетрудоспособните. Задължителното допълнително пенсионно осигуряване е вторият стълб на системата и е базирано на т.нар. фондов или капиталов принцип. Вноските на осигурените лица се превеждат на пенсионни фондове, които инвестират ресурсите в инвестиционни инструменти. С навлизане в нетрудоспособност лицата получават направените вноски плюс доход, получен от инвестициите. Според Кодекса за социалното осигуряване в частта за задължителното допълнително осигуряване вноски се плащат задължително от лицата, родени след 31 декември 1959 г. Третият стълб - допълнителното доброволно

пензионно осигуряване - се базира на капиталовия принцип. То има за цел да даде допълнителен доход на лицата в нетрудоспособност, но на принципа на доброволността.

Както вече стана ясно, тристълбният модел в България е микс от разходнопокривния и капиталовия модели. Проблемите в тези модели съвсем естествено дават отражение и върху избрания тристълбен модел в България. Основната идея, стояща зад разходнопокривния модел, е че работещите млади правят вноски към пенсионната система и тези вноски се използват за изплащане на пенсията на нетрудоспособните в момента. Моделът може да се приеме като един вид социален трансфер на ресурси между поколенията. Младите работят и плащат “социален данък”, а нетрудоспособните получават доход (пенсия), който им осигурява потребление. Този трансфер води до решаването на пенсионния проблем, т.е. как да се осигурят средства за потребление на хората в нетрудоспособна възраст. Дефиниран по друг начин, пенсионният проблем се изразява в това как индивидът да пренесе продукт за потребление от периода на младини (периода на трудоспособност) в периода на нетрудоспособност. Съществуват два варианта: индивидът да се запаси с този продукт или да сключи контракт с бъдещите поколения, за да получи достъп и дели продукта, произведен от тях. Докато първият вариант е невъзможен, тъй като почти не съществуват продукти, които имат трайност за цял човешки живот, то вторият вариант е напълно възможен. Чрез този социален договор младите делят продукта с хората в нетрудоспособна възраст. В следващия период, когат младите са вече възрастни, те ще консумират продукта, произвеждан от следващите млади и т.н. Така социалният трансфер е един вид контракт между поколенията (такъв контракт или институция са също парите и кредита). Ако този договор не съществува, то тогава човек, докато е млад, ще консумира, а когато е възрастен ще гладува и неговото съществуване е обречено.

При равновесно състояние (equilibrium) в разходнопокривната система сумата на направените вноските на работещите трябва да бъде равна на размера на изплатените пенсии. Сумата на направените вноски зависи от броя на работещите, средната работна заплата и размера на вноските. Сумата на изплатените пенсии се определя от размера на средната пенсия и броя на пенсионерите. Нагледно това може да се представи по следния начин: размер на вноските*брой работещи*средна заплата = средна пенсия*брой пенсионери. След елементарно преобразование става ясно, че размерът на вноските представлява отношението брой пенсионери, брой заети*отношението средна пенсия, средна заплата.

За да бъде системата в равновесно положение, е необходимо във всеки период размерът на направените вноски да бъде равен на размера на изплатените пенсии. Според Самуелсон възвръщаемостта на разходнопокривната система в равновесното положение е равна на естествения демографски прирѳст.

Съществуването на разходнопокривната система е изправено пред изпитание в съвременния свят. Докато в началото на миналия ХХ век хората имат по-ниска продължителност на живота (Bourguignon and Morrisson.,2002) и съществен положителен демографски прирѳст, то днес те живеят повече и имат все по-малко деца (поне това е случаят в повечето страни в света). Това означава, че отношението на броя на пенсионерите към броя на работещите ще нараства и системата като цяло ще има отрицателна възвръщаемост, което пък означава, че съществуването на разходнопокривната система в дългосрочен план е под въпрос, защото няма да може да изпълнява основната си цел - да гарантира приемлив живот на нетрудоспособните. Тенденцията за различните страни по света може да се види в публикации на Световната банка.

За да се запази системата, може да се реагира по няколко начина. Първо, да се намали размерът на средната пенсия; второ, да се намали броят на пенсионерите (това може да стане чрез увеличаване на възрастта за пенсиониране или въвеждане на по-строги критерии за получаване на пенсия при нетрудоспособност) или трето, да се увеличат вноските в системата. Със сигурност всяка една от тези реформи е непопулярна сред днешните и бъдещите пенсионери. Въпреки това от началото на 90-те години в много страни по света започват реформи на пенсионните системи (Доклад на Deutsche bank .,2002)

Основните въпроси, които вълнуват икономистите, са как би могла да се реформира разходнопокривната система и дали изобщо тя трябва да се запази. На тези въпроси те не дават точен отговор. Една група икономисти застават на позицията, че разходнопокривната система трябва да бъде сменена напълно, тъй като всяка реформа само отлага проблемите за бъдещето. Икономистите на Световната банка обаче твърдят, че реформи са възможни. Според тях, решение за запазване на разходнопокривния модел е системата да бъде подплатена с допълнителна спестовност от страна на хората, като средствата бъдат инвестирани (всъщност това е капиталовият модел). По този начин спадът на доходите от разходнопокривната система ще бъде компенсиран с допълнителни доходи и като цяло няма да има срив в доходите след пенсиониране. Това е принципът, на който се базира тристълбовата система.

Световната банка препорѳчва още един модел за реформа на разходнопокривната система, който е приложен за първи път в Швеция. Това е т.нар. модел на фиктивни сметки (notional accounts system). При

този модел всеки осигуряващ се има фиктивна сметка, по която се акумулират осигурителните вноски за целия трудов живот. Сумата по сметките се индексира с т.нар. курс на възвращаемост, който може да зависи или от номиналния ръст в заплатите, или от ръста на БВП. При навлизане в пенсионна възраст набраните средства по фиктивната сметка се превръщат в анюитети, които пък зависят от продължителността на живота на поколението, към което принадлежи пенсиониращият се. Чрез тези персонални фиктивни сметки се цели да се създаде връзка между получаваната пенсия и правените осигурителни вноски през трудовия живот.

3. ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Анализът показва, че съществуването на разходнопокривната система е изправено пред изпитание. В дългосрочен план съществуването на тази система е под въпрос, защото отношението на броя пенсионери към броя на работещите нараства, а това допринася за отрицателната възвращаемост в системата като цяло. Възможностите за запазване на системата предполагат предприемането на непопулярни мерки като: намаляване размера на средната пенсия; намаляване броя на пенсионерите (чрез увеличаване на възрастта за пенсиониране или въвеждане на по-строги критерии за получаване на пенсия при нетрудоспособност) или увеличаване вноските в системата.

Причините за сериозните проблеми в системата са както обективни (демографски, икономически, социални и др.), така и субективни (неудачни законодателни и други управленски решения). Нестабилната и често променяна нормативна уредба руши доверието в пенсионната система от страна не само на осигурителите и на осигуряваните лица, но и на пенсионерите. Това недоверие се засилва и поради липсата на дългосрочна стратегия и програма за развитие на пенсионното осигуряване в България. А резултатите от това са укриване на доходи и неплащане на осигурителни вноски, стремеж за ранно пенсиониране и използване на средства от пенсионното осигуряване за решаване на проблеми в заплащането на труда, социалното подпомагане и др. сфери.

ИЗТОЧНИЦИ

- Благойчева, Х. (2007). Дисертация на тема „Публичната пенсионноосигурителна система и преразпределението на доходи в България“
- Велева, Р. (2018). Публични политики за намаляване на лицата в риск от бедност и социално изключване., Научни трудове на УНСС 4
- Димитрова, В. (2018). Управление на бедността , Изд. „Изток- Запад“
- Данни за продължителността на живота в страните по света за периода 1820 - 1992г. могат да се видят в Bourguignon and Morrisson 2002
- Доклад на Deutsche bank (2002) презентира реформите в източноевропейските страни, а Borsch-Supan and Wilke (2003) дават информация за пенсионната реформа в Германия
- Илиев, И. (2018). Програмно бюджетиране и управление на бюджета на местно ниво., Научни трудове на УНСС 4
- Национален статистически институт
- Павлов, Н. (1999). Социално осигуряване. Свищов
- Петров, К. (2020). Регионална политика в България и Европейския съюз.
- Томова, Т. (2021). Българският път в социалната политика. История за прехода, който не свършва, УИ „Св. Климент Охридски“
- Христова, С., & Христов, Хр. (2008). Социална политика.